

شیوه تعامل با اسیر در آیات و روایات

علی نصاری *

چکیده

برخورد نیک با اسیران مورد تأکید دین مبین اسلام می‌باشد. در آیات قرآن کریم، برخی از احکام اسیر و چگونگی برخورد با اسیران جنگی بیان گردیده است و در روایات اهل بیت علیهم‌السلام نیز، برخورد نیک با اسیران بسیار سفارش شده است. کما اینکه از برخورد پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امامان معصوم علیهم‌السلام با اسیران نیز می‌توان شیوه برخورد و تعامل با اسیران را استخراج نمود. در این مقاله پس از بررسی معنای لغوی و اصطلاحی لفظ اسیر، با استناد به آیات قرآن کریم و روایات امامان معصوم علیهم‌السلام به احکام اسلامی راجع به فرجام اسیر اشاره شده و آنگاه، احسان به اسیر، دعوت اسیر به اسلام، اطعام اسیر و رعایت عدالت در برخورد با اسیر در قالب شیوه‌های تعامل با اسیر مورد بررسی قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: اسیر، شیوه تعامل با اسیر، آیات، قرآن، روایات.

* دانش پژوه سطح سه رشته تبلیغ موسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا علیه‌السلام.

مقدمه

در طول ادوار مختلف تاریخی، رخداد‌های گوناگون و بروز جنگ‌های مختلف باعث شده است که عده‌ای از انسان‌ها در بند عده‌ای دیگر باشند که به اشخاص در بند، در اصطلاح، اسیر گفته می‌شود. برخورد با اسیران و بالأخص اسیران حربی، در ادیان و ملل مختلف، متفاوت بوده است.

دین اسلام که دین رحمت و عطف است با تحریض مسلمانان به برخورد نیک با اسیران، برنامه متعالی اسلام را برای نجات بشر به رخ همگان می‌کشد. پیامبر مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) و خلفای برحق ایشان (علیهم السلام) همواره منادی عزت و کرامت انسانی بوده‌اند. بنا بر سفارش‌های بزرگان دین، برخورد کریمانه و توأم با احسان و مهربانی با اسیر و بلکه حتی با اسیرانی که حکم کشتن آنان صادر شده است، به دفعات مورد تأکید قرار گرفته است.

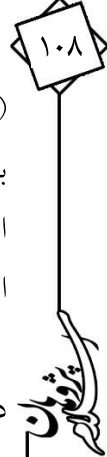
در آیات قرآن کریم نیز، برخورد مناسب با اسیران جنگی و دادن وعده‌های دنیوی و اخروی به آنان جهت تشویق آنان به اسلام آوردن بیان گردیده است.

اسیر در لغت و اصطلاح

خلیل در کتاب العین، «اسر» را به معنای بستن دانسته و شخص بسته شده را «مأسور» نامیده است.^۱ ابن منظور در لسان العرب، «اسیر» را از اصل «إسار» به معنای قید و بند دانسته و می‌نویسد:

«إسار» به معنای قید و طناب بستن دست می‌باشد و «اسیر» از این ماده اخذ شده است؛ همچنین در گذشته، اسیر را با بند نعلین می‌بستند سپس هر گرفتاری را اسیر نامیدند هر چند که با آن بسته نشده باشد.^۱

۱. خلیل بن احمد فراهیدی، «کتاب العین»، ج ۷، ص ۲۹۳: «أَسَرَ فُلَانٌ فُلَانًا: شَدَّهُ وَتَأَقَا وَهُوَ مَأْسُورٌ».

در تعریف اصطلاحی اسیر، آیه الله شاهرودی او را نیروی به بند درآمده در جنگ تعریف کرده و می‌افزاید: عنوان اسیر بر هر نیرویی که در حال نبرد یا پس از آن به اسارت یکی از دو جبهه متخاصم درآمده است، اطلاق می‌گردد، خواه مرد باشد یا زن، خردسال باشد یا بزرگسال.^۲

سرانجام اسیر

فرجام اسیر در بند، بنا بر احکام اسلامی یکی از چهار حالت؛ کشتن، آزادی در قبال مال یا امتیازی خاص، بردگی و یا آزادی مطلق خواهد بود. دستور به کشتن اسیران، اغلب متعلق به زمانی است که جنگ خاتمه نیافته باشد بنابراین نگاه داشتن اسیران و یا آزاد ساختن آنان برای مسلمانان تبعات منفی، خواهد داشت.

طبرسی در مجمع‌البیان ذیل آیه ۴ سوره مبارکه محمد ﷺ می‌نویسد:

از ائمه هدی (صلوات الله علیهم) رسیده است که اسیران جنگی بر دو قسم هستند، یک قسم از اسیران هستند که پیش از انقضاء جنگ، دستگیر می‌شوند، در مورد این اسیران، حکم به کشتن آنان داده شده است و در مورد آنان، هیچ‌گونه آزادی بلاعوض یا با عوض جایز نیست. قسم دیگر اسیرانی هستند که پس از پیروزی دستگیر می‌شوند که دیگر جنگی نیست، امام در مورد آنان مختار است بین آنکه با منت گذاردن، آزادشان کند یا آنکه در مقابل امتیازی مانند مال، تعویض با اسیر مسلمان یا برده ساختن آنان و زدن گردنشان اما اگر در هر دو

۱ ابن منظور، محمد بن مكرم، «لسان العرب»، ج ۴، ص ۱۹: «الإسار: الأقيد و يكون حبل الكتاف و منه سمي الأسير و كانوا يشدون بالقد فسمى كل أخيد أسيراً و إن لم يشد به».

۲. سید محمود شاهرودی، «فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام»، ج ۱، ص ۴۹۱.

حالت اسلام آورند تمام این احکام ساقط شده، حکم آنان حکم مسلمانان دیگر است.^۱

در هر صورت، معامله نیک با اسیران نتایج بهتر و مطلوب‌تری به دنبال خواهد داشت.

زراره از امام باقر (علیه السلام) روایت می‌کند که فرمود: ثمامه بن اثال را سواران پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به اسیری گرفتند و پیش از آن، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) دعا کرده بود که خدایا؛ مرا بر ثمامه چیره گردان. پس پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) به او فرمود: من تو را به‌گزینش یکی از این سه مخیر می‌سازم: اینکه تو را بکشم. ثمامه گفت: در این صورت مرد بزرگی را کشته‌ای. دیگر آنکه از تو فدیة بستانم. ثمامه گفت: در این صورت مرا ارزشمند و گران بها خواهی یافت. سوم آنکه بر تو منت نهم و آزادت سازم. ثمامه گفت: در این صورت مرا قدردان خودخواهی یافت. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: پس من بر تو منت می‌نهم و آزادت می‌سازم. ثمامه گفت: من گواهی می‌دهم که خدایی جز الله نیست و محمد فرستاده اوست، به خدا سوگند آن هنگام که تو را دیدم دانستم که تو پیامبر خدایی ولی آن هنگام که در بند بودم نمی‌توانستم به آن گواهی دهم.

طبق این روایت، چنانچه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، ثمامه را می‌کشت و یا در مقابل آزادی، از او مال و اموال مطالبه می‌فرمودند، وی مسلمان نمی‌شد اما رفتار سخاوتمندانه و رحیمانه پیامبر باعث اسلام آوردن ثمامه گردید.^۲

۱. فضل بن حسن طبرسی، «ترجمه مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن»، ج ۲۳، ص ۴۴.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، «الکافی»، ج ۵، ص ۶۷۲.

شیوه تعامل با اسیر

اسلام دین رحمت و بخشش است. در آیات قرآن و بالأخص روایات معصومان (علیهم السلام) به رعایت احسان و مهربانی در برخورد با اسیران سفارش شده است. در ادامه به چهار جنبه مهم در برخورد با اسیر پرداخته می‌شود:

۱. احسان به اسیر

احسان به اسیر باعث جلب توجه او به دین رحمت و عطف می‌گردد و هدف غایی از جنگ و به اسارت درآوردن دشمنان که دفاع از دین اسلام و یا ترویج دین به آن وابسته است، محقق می‌گردد.

در جریان فتح مکه، فرمان مشهور و تاریخی از سوی پیامبر صادر گردید. ایشان بر دشمن خویش پیروز گشته و خیل عظیمی از آنان را به اسارت درآورده بود. باکرامت و احسان و صف‌ناشدنی، فرمان آزادی بی‌قید و شرط همه آنان را داد و فرمود:

«فَادْهَبُوا فَأَنْتُمْ الطُّلَقَاءُ» بروید که شما آزاده شده‌اید. با این فرمان، دشمنانی که طی سال‌ها، از ابراز هرگونه اذیت و آزار نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) امتناع نمی‌کردند، گروه‌گروه به اسلام گرویدند گویی که زمانه محشر است و مردم از قبور خود خارج شده باشند.^۱

این‌گونه رفتار کردن با اسیر در خاندان عصمت و طهارت در طول تاریخ وجود داشته است. امام علی (علیه السلام) به امام حسن (علیه السلام) سفارش می‌کند که با قاتل خود که اینک اسیر است با مهربانی، احسان و شفقت برخورد

۱. محمدباقر مجلسی، «بحار الأنوار»، ج ۲۱، ص ۱۳۲.

نماید: ای فرزندانم با اسیرت با مهربانی رفتار کن و نسبت به او ترحم کن و با احسان با او رفتار نما و با شفقت با او برخورد کن.^۱

۲. دعوت اسیر به اسلام

در آیات قرآن کریم، برخی احکام اسیر بیان شده است. در آیه ۷۰ سوره مبارکه انفال بر دعوت اسیران به اسلام و تحریر آنان با دادن وعده‌های مادی و معنوی تأکید شده است. «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنَّ يَعْلَمَ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ».^۲

آیه الله مکارم شیرازی در تفسیر این آیه شریفه می‌نویسند: مسئله مهمی که در مورد اسیران جنگی وجود دارد موضوع اصلاح و تربیت و هدایت آنان است، این موضوع در مکتب‌های مادی ممکن است مطرح نباشد ولی در جهادی که برای آزادی و اصلاح انسان‌ها و تعمیم حق و عدالت صورت می‌گیرد، حتماً مطرح است.

خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) دستور می‌دهد که اسیران را با بیان دلگرم‌کننده‌ای به سوی ایمان و اصلاح روش خود دعوت و تشویق کند و می‌گوید: «ای پیامبر به اسیرانی که در دست شما هستند بگو اگر خداوند در دل‌های شما خیر و نیکی بداند بهتر از آنچه از شما گرفته شده، به شما می‌بخشد». منظور از کلمه «خیرا» در جمله «إِنَّ يَعْلَمَ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا» همان ایمان و پذیرش اسلام است و منظور از «خیرا» در جمله بعد، پاداش‌های مادی و معنوی

۱. میرزا حبیب‌الله هاشمی خویی، «منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه»، ج ۵، ص ۱۵۶: «ارفق یا ولدی

بأسیرک و ارحمه و أحسن إلیه و اشفق علیه.»

۲. الأنفال، ۷۰: «ای پیامبر! به اسیرانی که در دست شما هستند بگو: اگر خداوند، خیری در دل‌های شما بداند، (و نیت پاکی داشته باشید) بهتر از آنچه از شما گرفته شده به شما می‌دهد و شمارا می‌بخشد و خداوند آمرزنده و مهربان است!».

است که در سایه اسلام و ایمان عاید آنان می‌شود و به مراتب بالاتر از مبلغی است که به عنوان «فداء» پرداخته‌اند.

علاوه بر این پاداش‌ها، لطف دیگری نیز درباره شما کرده «و گناہانی را که در سابق و قبل از پذیرش اسلام مرتکب شدید، می‌بخشد و خداوند آمرزنده و مهربان است»^۱.

۳. اطعام اسیر

غذا و آب دادن به اسیر از بدیهیات و اولیات حقوق انسانی است. این مسئله در دین اسلام و روایات رسیده از اهل بیت (علیهم‌السلام) با تأکید بیان گردیده است. امام علی (علیه‌السلام) سفارش قاتل خود را که اکنون اسیر می‌باشد را به فرزندش امام حسن (علیه‌السلام) می‌کند و می‌فرماید:

فرزندم تو را به حقی که بر تو دارم قسم می‌دهم که از غذای خود به او بخورانی و از آشامیدنی خود به او بدهی و دست و پای او را در غل و زنجیر نکن پس اگر من مردم، او را قصاص کن و تنها یک ضربه بر او وارد کن سپس او را بعد از مردن در آتش بسوزان و هرگز او را مثله نکن... و چنانچه من زنده ماندم من به بخشش او سزاوارترم و من به خوبی می‌دانم که با او چه کنم بنابراین چنانچه او را ببخشم ما اهل بیت بر کسی که در حق ما مرتکب اشتباه شده است جز بخشش و کرامت از خود نشان نمی‌دهیم.^۲

۱. ناصر مکارم شیرازی، «تفسیر نمونه»، ج ۷، ص ۲۵۱.

۲. میرزا حبیب‌الله هاشمی خویی، «منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه»، ج ۵، ص ۱۵۶: «بحقی علیک فأطعمه یا بنی ممّا تأکل و اسقه ممّا تشرب و لا تقید له قدما و لا تغل له یدا فان أنامت فاقصص منه بأن تقتله و تضربه ضربه واحدة و تحرقه بالنار و لا تمثّل بالرّجل، ... و إن أنا عشت فأنا أولى به بالعفو عنه و أنا أعلم بما أفعل به فان عفوت فنحن أهل بیت لا نزداد علی المذنب إلینا إلاً عفواً و کرماً».

زراره از امام صادق (علیه السلام) نقل می‌کند:

غذا دادن به اسیر، حقی است که بر گردن کسی است که او را به اسارت درآورده است هرچند که بنا باشد فردای آن روز او را به قتل برسانند بنابراین باید به او آب و غذا داد و او را در سایه نگه داشت و نسبت به او مهربان بود، خواه کافر باشد و خواه غیر آن.^۱

ابو بصیر از امام صادق (علیه السلام) در خصوص آیه ۸ سوره مبارکه انسان سؤال می‌کند و حضرت می‌فرمایند آن اسیر است و همچنین فرمودند اسیر، اطعام می‌گردد هرچند سرانجام او کشته شدن باشد و همچنین فرمودند علی (علیه السلام) کسانی را که در زندان به سر می‌برند را از بیت‌المال، اطعام می‌کردند.^۲

۴. رعایت عدالت در رفتار با اسیر

در مطالب پیشین به رفتار حضرت امیر با قاتلش و توصیه‌های ایشان به امام حسن (علیه السلام) در رابطه با چگونگی رفتار با اسیر، نهایت کرامت، بزرگواری و عدالت را می‌توان مشاهده نمود.

زهری از امام سجاد (علیه السلام) نقل می‌کند که سفارش می‌کنند حتی در مرکب نیز، باید حال اسیر را مراعات نمود: هنگامی که اسیری گرفتی و او را با خود می‌آوری اگر از راه رفتن ناتوان شد و مرکبی برای حمل او نداری او را رها

۱ کلینی، محمد بن یعقوب، «الکافی»، ج ۵، ص ۳۵: «عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِطْعَامُ الْأَسِيرِ حَقٌّ عَلَى مَنْ أَسْرَهُ وَإِنْ كَانَ يَرَادُ مِنَ الْعَدُوِّ قَتْلَهُ فَإِنَّهُ يَنْبَغِي أَنْ يَطْعَمَ وَيَسْقَى وَ [يُظَلَّ] وَ يَرْفُقَ بِهِ كَافِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَهُ.»

۲ شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، «وسائل الشیعه»، ج ۱۵، ص ۹۲: «أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حَبِّهِ مَسْكِينًا وَ يَتِيمًا وَ أُسِيرًا قَالَ هُوَ الْأَسِيرُ وَ قَالَ الْأَسِيرُ يَطْعَمُ وَ إِنْ كَانَ يَدْفَعُ لِلْقَتْلِ وَ قَالَ إِنْ عَلِيًّا عليه السلام كَانَ يَطْعَمُ مَنْ خَلَدَ فِي السِّجْنِ مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ.»

شیوه تعامل با اسیر در آیات و روایات

کن و به قتل مرسان، چراکه نمی دانی هنگامی که او را نزد امام آوردی چه حکمی درباره او خواهد کرد.^۱

۱. محمد بن یعقوب کلینی، «الکافی»، ج ۵، ص ۳۵: «الزُّهْرِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِذَا أَخَذْتَ أَسِيرًا فَعَجَزَ عَنِ الْمَشْيِ وَ لَيْسَ مَعَكَ مَحْمِلٌ فَأَرْسِلْهُ وَ لَا تَقْتُلْهُ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا حُكِمَ الْإِمَامُ فِيهِ».

نتیجه‌گیری

با بررسی آیات قرآن کریم و بالأخص آیه ۷۰ سوره مبارکه انفال «یا ایها النَّبِیُّ قُلْ لِمَنْ فِی أیدیكُم مِّنَ الْأَسْرِ إِنْ یَعْلَمِ اللَّهُ فِی قُلُوبِكُمْ خَیْرًا یُّؤْتِكُمْ خَیْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَ یَغْفِرُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِیمٌ»^۱ و با بررسی روایات پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم السلام)، همچنین بامطالعه رفتار پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم السلام) در برخورد با اسیران، مراعات احسان و عدالت در برخورد با اسیران فهمیده می‌شود.

مهربانی با اسیران و برخورد نیکو با آنان، اطعام آنان و تشویق آنان به اسلام مورد تأکید بوده و هدف نهایی که مسلمان شدن اسیران است را می‌توان از آیات و روایات استنباط نمود.

۱ الأنفال، ۷۰: ای پیامبر! به اسیرانی که در دست شما هستند بگو: «اگر خداوند، خیری در دل‌های شما بداند، (و نیات پاکي داشته باشید) بهتر از آنچه از شما گرفته شده به شما می‌دهد؛ و شمارا می‌بخشد؛ و خداوند آمرزنده و مهربان است!».

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، دار صادر، بیروت: چاپ سوم، بی تا.
۲. پایگاه حوزه، سیره و چگونگی رفتار پیامبر ﷺ با اسیران جنگی، آدرس: www.hawzah.net
۳. جمعی از پژوهشگران زیر نظر هاشمی شاهرودی، سید محمود، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، ۱۴۲۶ ه.ق.
۴. جمعی از محققان پژوهشگاه تحقیقات اسلامی، جهاد درآینه روایات، قم: زمزم هدایت، ۱۴۲۸ ه.ق.
۵. سایت درس‌هایی از قرآن، گرفتن اسیر و رفتار با اسراء، آدرس: www.gharaati.ir
۶. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، قم: موسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق.
۷. صادقی فدکی، سید جعفر، اسارت در اسلام، دانش‌نامه موضوعی قرآن کریم.
۸. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق رضا ستوده، تهران: انتشارات فراهانی، ۱۳۶۰ ش.
۹. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم: نشر هجرت، بی تا.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم: دار الحدیث، ق ۱۴۲۹.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب، بهشت کافی ترجمه روضه کافی، قم: انتشارات سرور، ۱۳۸۱ ش.
۱۲. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۱۳. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمة، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۹ ه.ش.
۱۴. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، فرهنگ موضوعی تفاسیر، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۲.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۱۶. هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، چاپ چهارم، تهران: المکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۰ ق.
۱۷. هاشمی رسنجان، اکبر، فرهنگ قرآن، چاپ دوم، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۳ ش.

